

Co se rozumí realitou? [1992]

V běžném hovoru obvykle neděláme rozdíl mezi tím, co je reálné, co je skutečné, co je jsoucí a co existuje. Ve filosofii však často vítáme takováto zdánlivá synonyma (o jejichž zdánlivosti nás vždy znovu přesvědčují básníci) a využíváme jich všude, kde se ukazuje nutnost dalších pojmových rozlišení. Tam, kde filosof nemá dost takových slov, musí si nová slova sám vytvářet, tj. musí užívat neologismů. A protože ve filosofii neexistuje a nikdy nebude existovat nějaká povinně závazná terminologie, důvody, proč se filosof v některých případech drží nějaké konvence jsou spíše praktické: kdyby všem slovům dával odlišné významy, nikdo by mu nerozuměl. Kromě toho by měl u slov respektovat také jejich etymologickou příbuznost s jinými slovy. Čím je jazyk „původnější“ (tj. čím více slov v něm žije ze společných kořenů), tím víc musí filosof naslouchat tomu, co mus slova a sám jazyk napovídají. Nemusí se tím vždycky řídit, ale nemůže toho nedbat, tj. musí si toho být vědom.

Slovo „realita“ je latinského původu a je odvozeno od slova *res*, tj. věc. Ale už v dobách starého Říma znamenalo slovo *res* mnoho dalších „věcí“, např. záležitost, předmět, fakt, skutečnost, událost, okolnost a jiné. Naproti tomu odvozenin jako *realis* nebo *realitas* se začalo užívat teprve ve středověku (zejména ve sporu realismu s nominalismem), ovšem ve smyslu téměř opačném, než na jaký jsme dnes zvyklí. Středověký realismus považoval za „reálné“ obecniny, tzv. univerzálie, zatímco nominalismus v nich viděl pouhé názvy, pouhá jména. V nové době je zvykem stavět realismus do protikladu k idealismu v souvislosti s tím, že proti tzv. ideálním jsoucnům, jako je třeba trojúhelník nebo dobro, se dával důraz na reálná jsoucna, s nimiž se setkáváme ve vnějším světě, jaký nás obklopuje. Někdy se také mluví o „objektivní realitě“, aby byla zdůrazněna její nezávislost na každé subjektivitě. To vše a celá řada dalších okolností způsobilo, že termín „realita“ byl ve svém významu otřesen a zpochybněn, a to zdaleka ne pouze v důsledku nějakých idealistických útoků, nýbrž v důsledku vnitřní inkonsistence samotného pojmu, který navíc vykazuje nepřehlédnutelné redukcionistické rysy.

Evropské jazyky, které nejsou vývojově odvozeny z latiny, mají vedle převzatého slova „realita“ ještě alternativní výrazy, jako je třeba v češtině „skutečnost“ nebo v němčině „Wirklichkeit“. Obě tato slova jsou ovšem překladem a nápodobou latinského *actualitas*, odvozeného od *agere* - dělati, činiti. Zůstaneme-li u češtiny, pak skutečnost můžeme chápat buď jako to, co je výsledkem nějakého skutku, činu, tedy aktivity - mohli bychom říci jejím „produktem“ -, anebo naopak co k nějakému skutku, tedy aktivitě, vede. V obou případech je skutečnost vztažena k nějaké aktivitě a tedy k nějakému aktivnímu subjektu. Důsledně domyšleno by tedy „objektivně reálné“ mohlo být jen to, co je oproštěno od každé takové subjektivní aktivity a tedy od každého subjektu izolováno. Taková „realita“ by však nutně byla neskutečná, protože abstraktní. Ve skutečném světě není nic doopravdy izolováno; už jeden z nejstarších řeckých myslitelů prohlásil, že v tomto světě nic není odděleno ani useknuto sekýrou. Kromě toho sama „objektivnost“ je možná jen ve vztahu k subjektu, neboť jen vědomý a reflektující subjekt je schopen skutečnosti, které náleží k jeho osvětí, „objektivovat“.

A konečně tu jsou ještě připomínky docela jiného druhu. Máme-li realitu chápat jako něco věcného, tj. majícího charakter věci, pak zjišťujeme, že pro lidský život i pro lidský svět jsou mnohem významnější ne-věci, totiž živé bytosti, vytvářející biosféru, bez níž je lidský život nemyslitelný, zejména však druzí lidé, dále dějinné události, které rovněž nejsou žádnou „objektivitou“, mezilidské vztahy, od nichž si subjekty už vůbec nemůžeme odmyslit, atd. A v neposlední řadě tu je samo myšlení a promlouvání, které je od člověka, ale i od skutečného světa naprosto neodmyslitelné, neboť člověka zapojuje do světa způsobem, který je naprosto vzdálen vší objektivitě a také vší „věcovosti“, a kterému se samotný svět ukazuje jako svět, který nikdy nelze platně redukovat na jeho předmětnou, objektivní stránku. Realita je tedy jen jednou, a tedy abstraktní stránkou světa, který je ve své skutečnosti mnohem, mnohem bohatější.

Pisek, 5. 1. 1992; Rozhlasový slovník, 6. 1. 1992